

CIVILNA DRUŽBA IN NJENE PREOBRAZBE: OD ZMAGOSLAVJA DO KRIZE IN NEGOTOVOSTI

Znanstveni simpozij
Pedagoški inštitut, Ljubljana
25. in 26. september 2026

PROGRAM IN POVZETKI

CIVILNA DRUŽBA IN NJENE PREOBRAZBE: OD ZMAGOSLAVJA DO KRIZE IN NEGOTOVOSTI

Civilna družba in njene preobrazbe: od zmagoslavja do krize in negotovosti

Znanstveni simpozij

Pedagoški inštitut, Ljubljana

25. in 26. september 2026

Program uredila

Igor Ž. Žagar in Lucija Plavčak

Založil

Pedagoški inštitut

Za založnika

Igor Ž. Žagar

1. DAN – 25. SEPTEMBER 2026

9.30–10.00 – Registracija udeležencev

10.00–10.10

Pozdravni nagovor – Igor Ž. Žagar

10.10–11.00

Tomaž Mastnak – Plenarno predavanje: »Od socializma k totalitarizmu: civilna družba od leta 1980 do leta 2020«

11.00–11.30

Gorazd Kovačič – »Liberalni pojem civilne družbe od 17. stoletja do danes«

11.30–12.00

Uroš Kranjc – »Emancipacija med idejami avtonomije posameznika, množičnih gibanj in komunalne ureditve«

12.00–12.30 – Premor za kavo

12.30–13.00

Nina Žnidaršič – »O (ne)potencialu proletarske javne sfere: genealoška in politično-primerjalna analiza zatona emancipatornega potenciala delavskega razreda v pogojih liberalne hegemonije«

13.00–13.30

Marina Gržinić – »Spreminjanje Slovenije: od socializma osemdesetih let prejšnjega stoletja do nekrokapitalizma«

13.30–14.00

Tomaž Deželan – »Krčenje državljanskega prostora za mlade: vidik mladinskega sektorja«

14.00–15.00 – Lahko kosilo

15.00–15.30

Miha Zadnikar – »Socializem kot pogoj in prepreka za alternativno kulturo«

15.30–16.30 – Diskusija ob kavi in čaju

2. DAN – 26. SEPTEMBER 2026

10.00–10.10

Uvod v drugi dan

10.10–10.40

Rastko Močnik – »Kako vse obstaja civilna družba?«

10.40–11.10

Lea Kuhar – »Civilna družba v socializmu«

11.10–11.35

Rok Plavčak – »Onkraj obrambe civilne družbe: emancipatorna levica, defenzivna levica in protihegemonijska transformacija«

11.35–12.00 – Odmor za kavo

12.00–12.30

Igor Ž. Žagar – »Od civilne družbe prek ›civilnih iniciativ‹ do ›interesnih skupin‹«

12.30–13.00

Srečo Dragoš – »Slovenski ›požarni zid‹?«

13.00–14.00 – Lahko kosilo

14.30–15.00

Rajko Muršič – »Neformalne skupnosti, nevladje, total(itar)nost gospodarstva in odmiranje države«

15.00–15.30

Sonja Lokar – »Feministična civilna družba – razmislek o izkušnji«

15.30–16.00 – Zaključek ob kavi in čaju

POVZETKI PO ABECEDNEM VRSTNEM REDU UDELEŽENCEV

Prof. dr. Tomaž Deželan, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
Krčenje državljanskega prostora za mlade: vidik mladinskega sektorja

Civilni prostor – pravno, politično, družbeno in digitalno okolje, ki posameznikom in skupinam omogoča uresničevanje pravic do združevanja, zbiranja, izražanja in sodelovanja – je temelj demokratičnega življenja. Ta študija nadgrajuje prejšnje raziskave Partnerstva med Evropsko komisijo in Svetom Evrope na področju mladine (Youth Partnership) ter preučuje pojav krčenja civilnega prostora, pri čemer se posebej osredotoča na njegov vpliv na mlade in mladinske organizacije v Evropi.

Ugotovitve tega poročila, zbrane v letih 2024 in 2025, kažejo na različne omejitve, ki vplivajo na civilni prostor mladih. V primerjavi s prejšnjimi poročili razkrivajo vztrajen trend zmanjševanja svobode obveščanja, združevanja, zbiranja in izražanja mladinskih organizacij v državah članicah Sveta Evrope. Pravni in regulativni ukrepi omejujejo svobodo združevanja in zbiranja. Finančne in materialne ovire, vključno z zmanjšanim dostopom do financiranja in infrastrukture, spodkopavajo avtonomijo in dolgoročno vzdržnost mladinskih organizacij. Primerjava med letoma 2019, 2021 in 2025 prav tako kaže na dramatičen upad vpliva in možnosti za zagovorništvo. Mladinske organizacije imajo manj dostopa do procesov odločanja in manj vpliva na politično razpravo ter politične odločitve. Krhanje vladavine prava v nekaterih okoljih vodi v večjo represijo nad nestrinjanjem ter krepi polarizacijo in sovražni govor, kar močno vpliva na pravice nekaterih skupin mladih, zlasti migrantov, temnopoltih in drugih raso marginaliziranih skupin, lezbijk, gejev, biseksualnih, transspolnih in interspolnih (LGBTI) oseb ter študentov.

Čeprav je bil v zadnjih letih pristop k oblikovanju in sprejemanju mladinskih politik bolj sistematičen ter te politike predvidevajo mehanizme financiranja in programe za podporo mladinski civilni družbi, izginjanje ključnih financerjev in filantropskih organizacij iz evropskega prostora ter krčenje nacionalnih in nadnacionalnih programov financiranja mladinskih organizacij in civilne družbe na splošno povzročata velik pritisk na sektor družbenega vpliva. Te dinamike imajo daljnosežne posledice. Ker se možnosti za kolektivno organiziranje in izražanje zožujejo, mladim grozi vse večja marginalizacija iz demokratičnih procesov. Erozija civilnega prostora mladih ne slabi le njihovega sodelovanja, temveč ogroža tudi odpornost demokratičnih sistemov kot celote.

Študija se zaključuje s priporočili evropskim institucijam, nacionalnim vladam in civilni družbi. Za zaščito civilnega prostora mladih je treba okrepiti pravno varstvo, izboljšati izobraževalne sisteme, zagotoviti dostopno in neodvisno financiranje ter ustvariti resnične možnosti za soodločanje. Podpora mladinskim organizacijam kot ključnim akterjem demokratičnega življenja je bistvena za preprečevanje nadaljnega nazadovanja ter za ohranjanje pluralističnih in participativnih demokracij v Evropi.

Ključne besede: državljanski prostor, mladi, mladinski sektor, mladinske organizacije, civilna družba

Srečo Dragoš, Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Slovenski »požarni zid«?

Odgovor na naslovno vprašanje je pesimističen. Kljub ustavnemu določilu o socialni in demokratični državi se v Sloveniji krepijo avtoritarne in skrajno desne politične prakse. Prispevek na podlagi primerjalnih evropskih podatkov predstavi tri sklope empiričnih dokazov, ki odgovarjajo na vprašanje, kako je to mogoče. Prvi prikazuje razširjenost predsodkov do socialne države in njenih upravičencev, drugi primerja obseg financiranja ter izdatkov (porabe) slovenske države po posameznih področjih z državami EU, tretji pa analizira vrednotne usmeritve civilne družbe na podlagi nekaterih glavnih kazalnikov avtoritarnega sindroma. Empirični podatki kažejo, da smo izrazito neoliberalni tako po državnih kot po civilnodružbenih merilih. Država Slovenija je vsa leta svojega obstoja (brez izjeme!) izrazito bolj neoliberalna od povprečja EU, hkrati pa naša civilna družba presega evropsko povprečje tudi po razširjenosti vrednot, ki jih literatura povezuje z avtoritarno osebnostjo.

Takšna kombinacija institucionalnih značilnosti in vrednotnih prepričanj spodkopava tudi možnost oblikovanja t. i. »požarnega zidu« (cordon sanitaire) proti skrajni desnici. V nasprotju z državami, kot so Belgija, Nemčija, Švedska ali Francija, kjer je požarni zid (bil) dolga desetletja utemeljen na širokem soglasju, slovenska družba nikoli ni imela podobnega konsenza, sploh pa ne zgodovinsko utrjenega. Posledično je politični pragmatizem močnejši od normativne zaveze k izključevanju skrajne desnice, civilnodružbeni pritisk za takšno ravnanje pa ostaja razmeroma šibek in omejen na subkulturne otoke v urbanih sredinah. Čeprav rešitev obstaja, ni nikakršnega razloga, da bi verjeli, da bi bila boljša od sosednje madžarske: 16 let neprekinjene avtokracije in tako počasno približevanje povprečju EU, da bodo relativno deprivacijo (frustracijo) na svoji koži čutili tudi večinski srednji sloji, ne le spodnji. Šele ko se bomo povprečju EU približevali počasneje od primerljivih držav srednje in vzhodne Evrope, se bo okrepil transformativni potencial za izhod iz vzorca, v katerem smo – prej pa se to ne bo zgodilo.

Ključne besede: civilna družba, neoliberalizem, avtoritarna osebnost, avtoritarni sindrom, socialna država

Marina Gržinić, Podiplomska šola ZRC SAZU

Spreminjanje Slovenije: od socializma osemdesetih let prejšnjega stoletja do nekrokapitalizma

Prispevek preučuje razvoj slovenske družbe od poznega jugoslovanskega socializma do današnjega neoliberalnega kapitalizma skozi politično filozofijo in analizo moči. Ljubljana je bila v osemdesetih letih eno najpomembnejših središč alternativne kulture v Jugoslaviji. Pank, LGBT+ in alternativne umetniške subkulture niso bile klasične oblike disidentske opozicije, temveč prostori, kjer se je socialistični sistem politiziral in uporabljal za širjenje svojega emancipatornega potenciala.

Po osamosvojitvi leta 1991 je Slovenija naredila »potrebne« korake za vzpostavitev družbe, ki temelji na neoliberalnem kapitalizmu. Ta proces je vključeval uvedbo novih oblik izključevanja, privatizacijo in utrjevanje nadzora nad viri, divjo privatizacijo ter demontažo javne lastnine in socialnih transferjev. Primer tega je izbris posameznikov iz registra stalnega prebivalstva, ki je bil eden od temeljev vzpostavitve nove državne suverenosti in novega režima državljanstva. V skladu s tem razvijam koncept evropsko-slovenskega nekrokapitalizma.

Nekrokapitalizem predstavlja družbeni red, v katerem ekonomski interesi in državni aparat določajo, kateri posamezniki so deležni političnega priznanja, zaščite in vključenosti, medtem ko drugi postanejo odvečni, marginalni ali izbrisani iz družbeno-političnega prostora (genocid v Srebrenici, genocid v Gazi).

Moja analiza se nanaša na nekropolitično logiko izbrisa ter na širše procese postsocialistične transformacije, v katerih se prepletajo neoliberalna racionalnost, nacionalna država in evropski upravljalski režimi. V tem kontekstu lahko govorimo o specifičnih oblikah postsocialističnega turbo-fašističnega neoliberalizma, ki ga nekateri avtorji (npr. Žarana Papić) opisujejo tudi v okviru širših procesov postsocialne in postjugoslovanske dezintegracije.

Procesi diskriminacije, rasizacije ter ekstrakcije in privatizacije (vključno s korupcijskimi praksami in netransparentnimi redistribucijami kapitala) so tako ključni elementi te zgodovinske transformacije od »pravljice na sončni strani Alp« do periferne nekrokapitalističnega režima. Analiza levih civilnodružbenih gibanj in njihovih emancipatornih potencialov zato odpira pomembno izhodišče za razumevanje sodobnih protikapitalističnih in antisistemskih praks ter možnosti politične reorganizacije družbenega prostora.

Ključne besede: izbris, genocid, turbofašizem, kriminalno-mafijski aparat, nekrokapitalizem

Pojem civilne družbe je od pojava v novoveški politični filozofiji doživel številne transformacije, njegov glavni tok pa je ves čas oblikoval liberalni okvir mišljenja o državi skupaj z njegovimi idealističnimi predpostavkami in slepimi pegami. Sprva je nastal v okviru snovanj tiste opozicije proti absolutni monarhiji, ki je zasnovala omejitev vladarjeve oblasti z določitvijo pravne meje vladanju (Foucault). To mejo so predstavljale pravice podanikov, v katere naj vladanje ne bi posegalo. Argumentacija se je v tistem obdobju opirala na mit o naravnem stanju in sklenitvi družbene pogodbe, pri čemer je civilna družba pomenila stanje zakonite vladavine ali nekakšne zgodnje pravne države. V angleški politični misli 17. stoletja sta obstajali dve različici, ki sta izražali interese monarhistov in parlamentaristov – agrarnih kapitalistov (Meiksins Wood). Najvplivnejši predstavnik drugega toka, John Locke, je s pojmom »politična družba« in »civilna družba« označeval dve plati iste ureditve: s prvim obstoj oblasti, z drugim pa namen združevanja zaradi ohranitve lastnine.

Po Keanu je do preloma oziroma »modernizacije« pojma civilne družbe prišlo s Paimom. Ta je vzpostavil razmejitev med civilno družbo in državo ter ju začel misliti prostorsko kot dve ločeni sferi. S tem je postavil temelje za nadaljnji razvoj liberalne (anti)politične misli, ki je ambicijo po omejitvi vpliva državne oblasti zasnovala tako, da je civilna družba tisto področje dejavnosti, na katero naj državna oblast ne posega. Paine tega ni več utemeljeval z mitskim prenosom temeljnih pravic državljanov iz naravnega stanja, temveč z opisom civilne družbe kot spontano nastajajočega polja miroljubnega in harmoničnega sodelovanja med posamezniki, torej kot skoraj samozadostne in samourejajoče se sfere, ki nad seboj skorajda ne potrebuje vlade. Od Paina dalje je bilo videti, da civilna družba ne potrebuje državnih intervencij in reguliranja (razen proti tistim izjemam, ki delujejo neharmonično in jih je treba izločiti iz civilne družbe ter resocializirati) ter da je država, ki bi presejala domet minimalne varnostne države, odveč in škodljiva.

Ko se je sredi 19. stoletja koncentriral veliki industrijski kapital in se je meščanski razred razcepil na veliko buržoazijo in meščanstvo po izobrazbi oz. malomeščanstvo (Habermas), buržoazija ni več potrebovala ideoloških storitev liberalnih filozofov in njihovega avtonomističnega pojma civilne družbe, saj je začela »vladati« vladajočim, zato je ta pojem izginil iz rabe. V 20. stoletju so ga obudili še dvakrat, obakrat v razmerah premočne diktatorske države. Prvi primer je Gramsci, ki je v fašističnem zaporu snoval strategijo kulturnega boja v razmerah, v katerih nista bila mogoča niti revolucija niti razredni boj prek parlamentarizma. Drugi primer so vzhodnoevropski protikomunistični disidenti v 80. letih, ki so skušali ustvariti prostore kulturne avtonomije pred državnim vmešavanjem in so ta svoj program osmislili z reaktivacijo liberalnega pojma civilne družbe. Odtlej pojem civilne družbe na eni strani za svojo legitimacijo (ker se ga drži moralna avreola) uporabljajo izključevalne ad hoc državljanske iniciative, na drugi strani pa se z njim označujejo nevladni in državljanski akterji z zadostnimi kadrovskimi zmogljivostmi za kontinuirano zagovorniško nastopanje nasproti oblasti. Toda predpostavke o samoregulirajoči se kolektivni harmoniji niso ostale omejene samo na sporadične pojave liberalnega avtonomističnega pojma civilne družbe, saj so se preselile v sodobni sociološki pojem družbe: na eni strani v funkcionalizem, na drugi strani pa v dve različici socialistične misli in njenega zamišljanja poenotene in homeostatične prihodnje brezrazredne družbe – samoupravno in etatistično (Keane).

Ključne besede: civilna družba, država, avtonomija, liberalizem

Emancipacija med idejami avtonomije posameznika, množičnih gibanj in komunalne ureditve

Emancipatorna dimenzija civilne družbe je v zadnjih dveh stoletjih svojega obstoja zavzela že cel niz teoretskih in praktičnih oblik. Pod imenom civilne družbe so si posamezniki in množice v različnih obdobjih predstavljali različne izide: subjektivacijo svobode, avtonomijo posameznika, razrešitev družbenih in političnih antagonizmov itd. Upanje na uresničitev navedenih načel je bilo položeno v civilnodružbeni potencial, da odpravi spono, ki jih predstavlja državni in ekonomski institucionalni okvir t. i. »kapitaloparlamentarizma«. Pa vendarle: koliko smo zares napredovali od Marxove diagnoze o »iluziji« politične emancipacije, katere vsebina se izpisuje v Deklaraciji o pravicah človeka in državljana; koliko smo zares razrešili »enodimenzionalnost« človeka; zakaj nam ni uspelo ohraniti avtonomnega projekta organizacijskega samoupravljanja? Zdi se, da je pogon kritične teorije družbe v boju za univerzalizacijo izčrpan in da kritike »(ne)pravih« političnih filozofij – od delitve čutnega, populističnega uma in enake svobode do komunikacijskih teorij racionalnosti ali pravičnosti prek državljanske neposlušnosti – (še) ne ponujajo uresničljive poti za prihodnost. Da bi se lahko vrnili k vprašanju, kaj civilna družba pravzaprav predstavlja in zastopa, se bomo vrnili h konceptu Clauda Leforta – »mesto oblasti je v demokratičnih družbah po definiciji prazno« – in se vprašali, ali nam po aktualnih partikularnih bojih identitet preostaja »zgolj« vrnitev k dialektiki avtonomije posameznika (Castoriadis) in komunalne ureditve (Marx). Iz tega izhaja naslednje korelativno vprašanje, ki bi moralo biti prvotno: kdo je subjekt tega razvoja dogodkov? Je to posameznik, razred, kot je (bil) proletarski, ali (samo)organizirana oziroma institucionalizirana družbena struktura? Avtonomni posameznik kot del avtonomne (komunske) skupnosti? Na materialističnih pogojih tega prehoda bo stala in obstala vsaka prihodnja civilna družba, katere naloga je iznajti oziroma ponovno uveljaviti načela in zakone samouresničitve ter rekonstitucije produkcijskih in oblastnih razmerij. Vodilo prispevka bo naslednje: Kako torej »vnovič« zastaviti tautološko maksimo: samo enaki ljudje so svobodni in samo svobodni ljudje so enaki?

Ključne besede: avtonomija, komunalna ureditev, emancipacija, marksizem, subjekt

Lea Kuhar, podoktorska raziskovalka na Univerzi Södertörn na Švedskem in znanstvena sodelavka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani

Civilna družba v socializmu

V knjigi *Civilna družba* Tomaž Mastnak analizira, kako se je diskurz o civilni družbi v osemdesetih letih v Jugoslaviji spreminjal. Iz »socialistične civilne družbe« je nastala »civilna družba v socializmu«, ki se je na koncu razvila v »civilno družbo pod socializmom«. Ta postopna konceptualna sprememba je imela politične posledice. Civilna družba se je postopoma uveljavila kot prostor, ki je socializmu inherentno tuj, kar je, kot ugotavlja Rastko Močnik, na koncu tlakovalo pot »kapitalistični kontrarevoluciji na socialistični polperiferiji«. Razloge za ta proces prepričljivo pojasnjuje študija Ellen Meiksins Wood, ki opozarja, da so civilnodružbene iniciative v socializmu začele enačiti demokracijo s formalno (meščansko) demokracijo zahodnega tipa. Ideja formalne demokracije je svojo hegemonsko moč črpala iz dveh ključnih virov: s sklicevanjem na pravno državo je ustvarjala vtis objektivnosti in nevtralnosti, hkrati pa je z zagovarjanjem političnega pluralizma in soobstoja razlik – predvsem prek kritike ustavnega privilegiranja delavskega razreda – vzbujala občutek širše, univerzalne privlačnosti.

Toda na tej točki se odpirajo nova vprašanja. Če formalna demokracija, kot pokaže Ellen Meiksins Wood, ni nujno širši ali naprednejši koncept od jugoslovanskega samoupravljanja, kako pojasniti, da je prav ona prevzela hegemonijo v diskurzu civilne družbe? Zakaj samoupravljanju ni uspelo vključiti civilnodružbenih pobud v lastne institucionalne okvire? Ali opozicija med socializmom in civilno družbo odraža dejansko protislovje ali pa gre za učinek ideološke redefinicije demokracije kot izključno formalnopravne kategorije? In končno: ali je mogoče z marksističnega stališča misliti socialistično civilno družbo? Pri iskanju odgovorov na ta vprašanja se bo prispevek osredotočil na teoretsko misel Adolfa Bibiča, ki je zasnoval svojo teorijo socialistične civilne družbe. Temeljna značilnost njegove opredelitve je, da civilne družbe ni pojmoval kot alternative socialističnemu samoupravljanju, temveč kot njegov bistveni vidik.

Ključne besede: civilna družba, Jugoslavija, formalna demokracija, marksizem, Adolf Bibič

Feministična civilna družba – razmislek o izkušnji

V svojem prispevku bi rada predstavila premislek o osebni aktivistični izkušnji s civilnodružbenim feminizmom v Sloveniji in na Balkanu.

1. Feminizem kot del demokratizacije v osemdesetih letih: novo žensko družbeno gibanje.
2. Poraz in preobrazba mirovniškega feminizma civilne družbe na začetku devetdesetih let v jugovzhodni Evropi: podpora in pravica za posiljene ženske.
3. Civilnodružbeni feminizem za veliko mizo mednarodne državne politike: Pakt stabilnosti za jugovzhodno Evropo – Gender Task Force.
4. Česa smo se naučile od balkanskih sobork: Koalicija za uravnoteženo zastopništvo žensk in moških na mestih odločanja.
5. Civilnodružbeni feminizem v spopadu s slovensko klerikalno retradicionalizacijo in neoliberalizmom: 55. člen ustave, preprečevanje vdora verouka v javne šole, obramba javnih vrtcev, preprečevanje plačljivosti splava in hormonske kontracepcije, neodločen spopad za spolno vzgojo v javnih šolah, deljeno starševstvo ali materinstvo kot poklic ter najnovejše podružinjenje dolgotrajne oskrbe – skrbi za pomoči potrebne ovirane in starejše.

Uvidi:

1. Civilnodružbenemu feminizmu je uspelo zavarovati nekatere civilizacijske dosežke socializma (svobodo rojevanja, javne šole brez verouka), nekatere celo nadgraditi (javni laični vrtci, očetovski dopust, dolgotrajna oskrba), vzpostaviti proaktivnejše odzivanje in odgovornost države do nasilja v družini, povečati delež izvoljenih žensk v zakonodajni, izvršilni in sodni oblasti ter izsiliti uzakonitev šibkih kvot v največjih gospodarskih družbah; omilil je tudi diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti in izraza.
2. Spodletelo pa mu je pri osvajanju polovice moči v političnih strankah, ohranitvi državnih struktur, ki bi omogočile t. i. gender mainstreaming, prizadevanjih za ohranitev javnega zdravstva ter ginekologa in pediatra na primarni ravni, prevzemanju feministične agende s strani večine izvoljenih političark, uvedbi celovite spolne vzgoje v javnih šolah, boju za pravičnejše vrednotenje dela v skrbstvenih dejavnostih in upoštevanje neplačanega, nevidnega ženskega dela v pokojninski zakonodaji ter boju proti razraščanju prekarnega dela. Liberalcem je uspela hinavska legalizacija prostitucije kot dela, dopustile pa smo tudi, da so romske ženske, ženske, pridružene družinske članice migrantov, in ekonomske migrantke prepuščene same sebi.
3. Vsak uspeh feministične civilne družbe je bil odvisen od ciljnih koalicij, graditve podpore za posamezne politike in rešitve v javnosti pa tudi od modrosti ter sposobnosti kritike in sodelovanja z vsakokratno parlamentarno večino in opozicijo, posredno pa s političnimi strankami ter njihovimi vplivnimi članicami in člani. Pri socialnih pravicah žensk so ključno vlogo odigrale aktivistke in njihovi moški zavezniki v sindikatih.

Ključne besede: civilnodružbeni feminizem, klerikalna retradicionalizacija, ciljne koalicije

Tomaž Mastnak, ZRC SAZU

Od socializma k totalitarizmu: Civilna družba od leta 1980 do leta 2020

Cilj prispevka je na podlagi zgodovinskega pregleda razprav o civilni družbi in aktivizma v njenem imenu med letoma 1980 in 2020, s posebnim ozirom na Slovenijo, priti do izhodišča za razmišljanje o tem, kaj je »civilna družba« danes. Ali je zdaj, ko smo iz socializma prišli v totalitarizem, civilna družba še lahko emancipacijski projekt in – če smo z njeno pomočjo prišli sem, kjer smo – ali je to v tem času sploh kdaj bila?

Ključne besede: civilna družba, socializem, totalitarizem, aktivizem, Slovenija

Rastko Močnik, Fakultet za medije i komunikacije, Beograd

Kako vse obstaja civilna družba?

Izraz »civilna družba« se pojavlja v najrazličnejših kontekstih in z najrazličnejšimi epistemičnimi statusi: od filozofske kategorije, na primer pri Heglu in mladem Marxu, prek zasnutka teoretskega koncepta pri Gramsciju do ideološkega pojma v sodobni politični govorici. Poskusili bomo dognati, kakšni so pogoji možnosti relevantnih rab izraza, na kakšno realnost se nanašajo in kakšne realne učinke sprožajo.

Ključne besede: Marx, Gramsci, ideologija obnove kapitalizma, kompradorska država

Neformalne skupnosti, nevladje, total(itar)nost gospodarstva in odmiranje države

Nevladje lahko obstaja le v državi. Je integralni del moderne države, tudi če po definiciji ne sodi neposredno v njen okvir, temveč izhaja iz preostankov samoniklega tvorjenja skupnosti. Antropološko gledano je tvorjenje skupnosti konstanta s prosocialnimi (torej biološkimi) izhodišči. Skupna skrb za potomstvo in s tem tudi za druge je temelj evolucijske uspešnosti človeške vrste in njenih prednikov, a jo načinja razvoj civilizacije s procesi individualizacije. Razpravljal bom o vidikih ohranjanja skupnosti v časih neznosne individualizacije, ki se kaže predvsem v total(itar)nem učinkovanju gospodarstva (ekonomije) in delovanju politične skupnosti. Obe sicer ohranjata elemente skupnosti, tako v političnih strankah kot v podjetniškem družabništvu in delničarstvu, a družno uničujeta prosocialne temelje družbe in skupnosti.

Koliko možnosti preostane človeškim skupnostim? Na prvi pogled bore malo. Slovenija je ena tistih držav, ki neformalnim skupnostim ne omogoča odprtja bančnega računa in pridobitve pravne subjektivitete: po zakonu o društvih morajo zapisati pravila in se registrirati na upravni enoti države. Etatizacija nevladnega življenja je tako popolna. Ker večina neformalnih skupnosti noče ali ne more postati društvo ali druga oblika nevladne organizacije, pač deluje zunaj formalnega pravnega in finančnopravnega reda države. Zato lahko deluje v skladu s temelji človeškega prosocialnega delovanja, ti pa so komunistični.

S svojim prispevkom bom opozoril na človeška ravnanja, ki jih ni mogoče meriti ali primerjati in ne izhajajo iz formalnih zavez. V svojem življenju namreč kot svobodni ljudje, ne kot služabniki drugih, praviloma ravnamo po temeljnem načelu komunističnega ravnanja: ne merimo, koliko damo in koliko dobimo, temveč po svojih zmožnostih drugim dajemo in od drugih dobivamo. Tipičen primer takšne, izhodiščno komunistične skupnosti je rokavska skupina, ki lahko vse do vstopa na umetniški trg, ki ga narekujejo pravila avtorskega prava, pogosto pa tudi onkraj njega, deluje tako, da v bendu vsak prispeva po svojih zmožnostih, od delovanja benda pa dobi, kolikor potrebuje – seveda ne le finančno, temveč tudi simbolno, družbeno in moralno.

Graeberjevo pojmovanje komunistične moralne ekonomije bom prikazal tudi skozi delovanje samoniklih prizorišč in spregledane razsežnosti našega dejanskega življenja, ko smo radodarni, kar pomeni človeški.

Ključne besede: prosocialnost, skupnost, društvo, nevladje, komunizem

Rok Plavčak, samostojni raziskovalec

Onkraj obrambe civilne družbe: emancipatorna levica, defenzivna levica in protihegemonijska transformacija

Prispevek obravnava sodobno krizo civilne družbe skozi neogramscijanski in libertarno-marksistični teoretski okvir. Izhaja iz teze, da krize civilne družbe ni mogoče pojasniti zgolj z upadanjem politične participacije, profesionalizacijo nevladnega sektorja ali krčenjem demokratičnega prostora, temveč predvsem z njeno zgodovinsko preobrazbo v moment reprodukcije liberalnokapitalistične hegemonije. Na tej podlagi prispevek razvije reinterpretacijo liberalne civilne družbe kot notranje diferenciranega segmenta integralne države, katerega funkcija ni zgolj posredovanje med državo in družbo, pač pa tudi reprodukcija materialnih, institucionalnih in simbolnih pogojev kapitalistične dominacije. Osrednji teoretski prispevek je analitična razločitev med radikalno levo civilno družbo, emancipatorno levico in defenzivno levico, s katero razlikujemo med topološkim prostorom protihegemonijskega organiziranja, zgodovinskim projektom emancipacije in reformističnimi strategijami omejevanja učinkov kapitalizma. Prispevek zagovarja tezo, da emancipatorna politika ne zahteva zgolj obrambe obstoječe civilne družbe, pač pa njeno dvojno protihegemonijsko preobrazbo – v prostor razgradnje kapitalistične hegemonije in v organizacijsko infrastrukturo za izgradnjo alternativnih oblik družbene reprodukcije.

Ključne besede: civilna družba, hegemonija, radikalna levica, emancipatorna levica, libertarni marksizem

Miha Zadnikar, samostojni delavec v kulturi

Socializem kot pogoj in prepreka za alternativno kulturo

Za tukajšnjo alternativno kulturo (»sceno«) radi rečemo, da je avtohtona tako v jugoslovanskem kakor v globalnem smislu. Njen veliki zgodovinski prispevek in posebnost sta, da je znala celo izumljati lastne produkcijske načine (npr. videodejavnost pri ŠKD Forum). Toda ko rečemo, da se je alternativna kultura tam okoli leta 1987 že začela pogrezati v »pluralistično civilno družbo« in z vdorom liberalizma, etnonacionalizma in ideološke birokracije postajati vse bolj dezintegrirana, ugotavljamo tudi, da so njeni zametki precej starejši od publicistično na široko opevanih »osemdesetih«. Ta so nedvomno omogočila silovit družbeni razmah, toda elemente kontraekonomije in samoorganiziranosti denimo najdemo že sredi šestdesetih let 20. stoletja, medtem ko sedemdeseta leta zaradi dovolj ohlapnih pogojev na področju samozaposlovanja in splošnega ravnanja v kulturi ponudijo transpodročnost; ta je danes povsem odtujena od kulturnoustvarjalnih dejavnosti, saj jo po eni strani omejuje čedalje okornejša kulturnopolitična sistematika, po drugi strani pa nima več produkcijskih pogojev, kakršne je zagotavljala družbena lastnina produkcijskih sredstev, prostorov in druge infrastrukture. Navsezadnje lahko mirno dokazujemo, da se je naša alternativna kultura izdatno učila tako pri protestantskem gibanju kakor pri kulturnem plenumu Osvobodilne fronte, če se omejimo le na dva temeljna vpliva.

Z uvedbo samoupravnih interesov na področju kulture in s tem, ko Zvezi socialistične mladine po ustavnih določilih iz leta 1974 pripade patronat nad mladinsko in študentsko dejavnostjo, dobimo paradokso podobo. Alternativna kultura je v isti sapi dopolnitev oziroma mestoma celo izpolnitev »uradne« ideološko-politične želje, ko skuša Kardelj po zatrtem »liberalnem« obdobju obupno obuditi »družbeno upravljanje« in odločevalska območja postavlja vse do samoorganizirane krajevnne skupnosti, hkrati pa »alternativna scena« ne more dobiti svoje zunanje potrditve in »čaka« na razmah »civilnodružbene pobude«, na širše družbeno gibanje, ki nazadnje v prenekaterem segmentu uveljavi več socializma, kot ga lahko ponudi sam socializem. »Družbeno upravljanje« skratka zaživi povsem drugje, kot bi bilo pričakovati.

V času dezintegracije, torej v liberalizmu, opazimo nevarne in prazne identitetne politike na področju alternativne kulture, denimo v zatekanju k »žanrom« in v ključnem nesporazumu, ki nikakor ni nov: namesto alternativne kulture se razbohotita mladinska in študentska kultura. Zanju obvelja, da z nekdanjimi dosežki in stremljenji nimata nikakršne povezave, saj prisegata na generacijsko in »začasno« ureditev »prostočasnih dejavnosti«, pri čemer kvečjemu veselo, nesramežljivo in nekritično jezdit na starem poimenovanju ter si prisvajata staro slavo. Ali je alternativna kultura mogoča samo v socializmu?

Ključne besede: alternativna kultura, pluralizem samoupravnih interesov, samoorganizacija, transpodročnost, kontraekonomija

Od civilne družbe prek »civilnih iniciativ« do »interesnih skupin«

Prispevek obravnava preobrazbo pojma civilne družbe, od njegove teoretske obnove v osemdesetih letih 20. stoletja do sodobnih, vse bolj partikuliziranih oblik kolektivnega delovanja. Izhodišče razmisleka je konceptualizacija Johna Keana, ki je pojem civilne družbe konec osemdesetih let prejšnjega stoletja ponovno umestil v središče teorije demokracije. Civilno družbo je razumel kot pluralno, pravno varovano in konfliktno polje združevanja, javnega komuniciranja ter omejevanja oblasti. Njegov poznejši pojem nadzorne demokracije označuje razširitev te problematike: volitve in predstavniške ustanove obdajajo številni državni, družbeni, medijski in transnacionalni mehanizmi, ki neprekinjeno preverjajo centre javne in zasebne moči.

Drugi del se posveča »elementom samokritike« Tomaža Mastnaka, glavnega slovenskega teoretika civilne družbe. Štirideset let pozneje Mastnak civilno družbo v jugoslovanskem in slovenskem prostoru razume kot pojem, ki je izgubil prvotni pomen demokratične preobrazbe ter postal ideološki most k postsocialistični vzpostavitvi kapitalizma, strankarskih elit in profesionaliziranega nevladnega sektorja. Mastnakova kritika opozarja, da civilna družba nima vnaprej zagotovljene demokratične vsebine.

Tretji del na podlagi pregleda slovenskih »civilnih iniciativ« pokaže premik od splošnega projekta družbene avtonomije k vedno ožje opredeljenim, problemskim in pogosto teritorialno zasidranim oblikam mobilizacije. Te iniciative skušajo delovati kot mehanizmi nadzora, vendar se lahko ob zastopanju vedno bolj partikularnih, celo individualnih interesov razkrojijo v nepregledno množico »interesnih skupin« brez družbenega vpliva.

Ključne besede: civilna družba, nadzorna demokracija, civilne iniciative, interesne skupine

O (ne)potencialu proletarske javne sfere: genealoška in politično-primerjalna analiza zatona emancipatornega potenciala delavskega razreda v pogojih liberalne hegemonije

Sodobne politične razprave so praviloma zamejene na analizo oblik delovanja, prek katerih se model liberalne demokracije uveljavlja kot univerzalni ideološki imperativ. Model predstavniške demokracije in pomen civilne družbe skupaj z družbenimi gibanji sta razumljena kot temeljna mehanizma praktičnega uveljavljanja liberalnih vrednot »od spodaj navzgor«. V tovrstnih tematizacijah redko naletimo na pojma kolektivne emancipacije in družbenega razreda ter na analizo infrastrukture, ki bi v vsakdanji politični praksi pomenila (z)možnost izvajanja neposredne demokracije. Izvzeta je torej politična teoretizacija sfere dela, ki kljub postmodernističnim časom in ideologiji anything goes še vedno ostaja temeljni predpogoj materialnih transformacij stvarnosti in decentralizirane politične oblasti ter prostor, kjer se najizraziteje kažejo učinki politične neenakosti in izkoriščanja, inherentni liberalni demokraciji. V temelju gre za vprašanje distributivne pravičnosti in (z)možnosti političnega delovanja onkraj civilnodružbenih gibanj.

V ospredje prispevka postavljam ponoven premislek o (ne)potencialu proletarske javne sfere z genealoške in politično-primerjalne perspektive. Koncept proletarske javne sfere sta zasnovala Oskar Negt in Alexander Kluge kot kritični odgovor na model liberalne (buržoazne) javne sfere. Čeprav velja postavka, da je javna sfera ena sama, njun koncept omogoča subverzivno teoretizacijo družbene realnosti, ki se zatika v liberalne normativne ideale, kot so svoboda posameznika, zasebna lastnina in pluralnost ljudi, utemeljena na individualizaciji razlik in normi strpnosti. Proletarska javna sfera predvsem predstavlja materialno infrastrukturo političnega delovanja, ki gradi na glasu in vidnosti družbenih razredov (zlasti delavskega razreda), ki jim je znotraj liberalne hegemonije odvzeta možnost participacije in družbena moč. Intersubjektivni svet v javni sferi tega tipa nastaja po načelu socialistične solidarnosti.

Analizo proletarske javne sfere bom razvila na dveh komplementarnih ravneh. Genealoška raven bo namenjena rekonstrukciji zgodovinskih procesov na (post)jugoslovanskem prostoru z analizo normativnega delovanja SZDL, sindikatov in delavskih svetov. Na primerjalni ravni pa bom soočila socialistični in liberalni model politične organizacije ter širše (post)tranzicijske procese, ki so gradili predvsem na moči civilne družbe, ob tem pa zanemarili sfero dela kot prostor emancipatornih politik.

Ključne besede: proletarska javna sfera, liberalna hegemonija, politično delovanje, emancipatorni potencial, (post)jugoslovanski kontekst